

İran Araştırmaları Merkezi

İRAN'DA AZERBAIJAN TÜRKÇESİNİN ÖĞRETİMİ

Umut Başar

İran Araştırmaları Merkezi

Telif Hakkı © 2019 İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır. Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabılır. Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Editör : Hasret Karalı
Grafik Tasarım : Hüseyin Kurt
Kapak Görseli : (AA)

İnan Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye
Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04
e-posta: info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

İRAM

İran Araştırmaları Merkezi

İran'da Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi

The Education of Azerbaijani Turkish in Iran

آموزش زبان ترکی آذربایجانی در ایران

Umut Başar

2013-2018 yılları arasında Tahran Yunus Emre Enstitüsü ve Kabil Yunus Emre Enstitüsünde görev yapan Umut Başar, Allameh Tabatabai Üniversitesi Türkoloji Bölümü, Kabil Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü ve Üstat Şehit Rabbani Eğitim Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde muhtelif dersler vermiştir. 2019 yılında doktora derecesini Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünden almıştır. İran Türkolojisi ve İran'daki toplumsal hareketlerle ilgilenen Başar'ın telif ve tercüme birçok akademik çalışması bulunmaktadır. Başar, ileri seviyede Farsça ve orta seviyede İngilizce bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Özet	3
Giriş	4
1. İran'da İki ve Çok Dillilik	5
2. İran İslam Cumhuriyeti ve Azerbaycan Türkçesi	6
3. Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi Meselesi	8
Sonuç	9
Kaynaklar	11

ÖZET

- Farsçanın yanında Azerbaycan Türkçesi, Arapça, Kürtçe, Ermenice, Beluçça gibi farklı köken ve ailelere mensup dillerin varlık göstermesi açısından İran, pek çok dilin konuşulduğu bir ülkedir.
- İran'daki iki dillilik, türdeş etnik grupların baskın olduğu özellikle sınır bölgelerindeki eyaletlerde bariz bir şekilde gözlemlense de başkent Tahran'ın durumu ülkedeki bütün etnik grupları bünyesinde barındırması bakımından dikkate değerdir.
- İran İslam Devrimi'ne giden süreçte aktif rol alan İran Türkleri, Devrim'den sonra özellikle kültürel haklar konusunda beklentiye girmiştir.
- Ana dili eğitimi, ana dilde eğitim veya iki dilli eğitim konuları esasen pedagojik meseleler olsa da etnik çeşitliliğin fazla olduğu İran gibi ülkelerde, ülkede üst kimliğe zarar verebileceği endişesiyle siyasi bir meseleye dönüşmektedir.
- Azerbaycan Türkçesinin resmî olarak tanınması ve bu dilde eğitimin başlanmasına yönelik taleplerin kısa vadede İran'da karşılanmayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi, İran Türkleri

SUMMARY

- Iran is a country where many languages are spoken with respect to the fact that there exists languages such as Azerbaijani Turkish, Arabian, Kurdish, Armenian and Balochi in addition to Persian, all of which belong to different etymologies and families.
- Although bilingualism in Iran is encountered evidently in the provinces of the bordering regions, the condition of the capital city of Tehran is worthy of attention regarding that it harbors all the ethnic groups existing in the country.
- The Iranian Turks who played an active part in the process leading to the Iranian Islamic Revolution have been in expectancy, especially of cultural rights, after the revolution.
- Subjects of education of mother tongue, education in mother tongue and bilingual education, despite being pedagogical matters, can easily be turned into political matters as a result of the concerns that they can impair the higher identity in countries such as Iran where ethnic variety is ubiquitous.
- It is understood that the demands regarding the official recognition of the Azerbaijani Turkish and the initiation of its education, are not going to be granted in the short-term.

Keywords: Education of Azerbaijani Turkish, Iranian Turks

چکیده

- با توجه به استفاده از زبانهای چون ترکی آذربایجانی، عربی، کردی، ارمنی و بلوچی که هر کدام به یک خانواده زبانی متفاوتی منسوب هستند، در کنار زبان فارسی، می توان گفت ایران کشوری چند زبانه است.
 - اگرچه دو زبانه بودن در مناطق مرزی ایران آشکارا مشاهده می شود، وضعیت تهران پایتخت این کشور که تمامی گروه های قومی کشور را در خود جای داده، به خودی خود شایان توجه است.
 - ترکهای ایران که در روند حوادث منجر به پیروزی انقلاب اسلامی نقش مؤثری ایفا کردند، پس از انقلاب از حکومت به ویژه در زمینه حقوق فرهنگی انتظاراتی داشته اند.
 - هر چند موضوعاتی مانند آموزش زبان مادری، تحصیل به زبان مادری و یا تحصیل به دو زبان اساسا در حوزه مسائل آموزشی می باشند، اما در کشورهای دارای اقلیتها مانند ایران، این امر به دلیل نگرانی از آسیب رسیدن به هویت ملی کشور، تبدیل به مسئله سیاسی شده است.
 - در حقیقت، انتظار نمی رود مطالبات مبنی بر به رسمیت شناختن زبان ترکی آذربایجانی و آموزش به این زبان در کوتاه مدت برآورده شود
- کلید واژه ها:** آموزش زبان ترکی آذربایجانی، ترکهای ایران

Giriş

İran, coğrafi olarak göç yolları üzerinde olması, tarihî süreçte başta Araplar, Türkler ve Moğollar olmak üzere uzun süre farklı kavimlerin siyasi egemenliği altında kalması, farklı etnik grupların yoğun olarak yaşadığı bölgeler arasında geçiş özelliği göstermesi ve bir imparatorluk bakiyesine sahip olması gibi sebeplerle hâlihazırda çok dilli ve kültürlü bir görünüm arz eden ülkelerden biridir. Söz konusu çok dilli ve kültürlü sosyolojik görünüm, tarihî süreçte kendi iç dinamiklerini muhafaza ederek az çok 19. yüzyıla kadar gelmiş, 19. yüzyılda İran'da ulus-devlet inşa sürecinin başlamasıyla tek dil ve kültürü (Farsça/Fars kültürü) merkeze alan politikalar, Farslar dışındaki etnik gruplara ilişkin toplumsal mühendislik uygulamalarını ve tersine dil planlamasını¹ beraberinde getirmiştir.

Pehleviler Dönemi'nde (1925-1979) İslam öncesi İran tarihine ait değerler etrafında seçüklü bir İranlı kimliği inşa etmek üzere eğitimden kültüre geniş bir hinterlandta hayata geçirilen kapsamlı uygulamalar,² Fars dışındaki Türk, Arap, Kürt, Gilek, Beluç, Bahtiyari vb. etnik gruplar arasında başta tepkisel, sonraları ise kendi iç dinamikleri olan bir kimlik bilincinin uyanmasına kapı aralamıştır. Önceleri görmezden gelme akabinde kısıtlama, yasaklama gibi tasarruflarla ülkenin resmî ve millî kimliği olan seküler Fars kimliği içerisinde eritmeye çalışılan alt kimlikler, bütün uygulamalara rağmen İran'da hâlâ canlıdır.

¹ Burada kast edilen resmî dilin dışındaki diğer dillerin zayıflatılması, kullanımının sınırlandırılması ve hatta yasaklanması gibi uygulamalardır.

² Söz konusu uygulamalardan bazıları: Fars Dil Kurumunun tesisi, Milli Müze (1937) ve Milli Kütüphanenin (1933) kuruluşu, Milli Eserler Kurumunun Tesisi (1925), Firdevsi başta olmak üzere Fars Edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarının kabirlerinin inşası, Büyük Pers İmparatorluğu'nun kuruluşunun 2500. yıl dönümü kutlamaları, İran şahının "Şehinşah" unvanını alması vb.

Pehleviler Dönemi'ndeki ötekileştirici ve daha önemlisi tek tipleştirici politikalar, çevrenin merkezle olan duygusal bağlarının zedelemesine yol açmıştır. İran İslam Cumhuriyeti (1979) Tebriz ve Senendeç olaylarında görüldüğü üzere kopma noktasına gelen duygusal bağların yeniden inşasıyla ilgilenmek durumunda kalmıştır. Bu kapsamda ilk etapta etnik azınlıkların inkârından vazgeçilmiş ve dahası ülkedeki çok dil ve kültürlülük anayasal güvenceye alınmıştır. Bunun bir yansıması olarak görece özgürlük ortamında Farsça dışındaki etnik ve yerel dillere belirli süreyle sınırlı olmak koşuluyla basın ve yayın hakkı tanınmıştır. Bunun yanı sıra kültürel ve sosyal hayatta ana dilin kullanımının önü açılmıştır. Söz konusu politika değişikliği her ne kadar İran'daki etnik gruplarda bir rahatlama yaratsa da toplumsal beklenti ve taleplerin tamamını karşılamadığı gibi Pehleviler Dönemi'ndeki mağduriyet hissini tam anlamıyla unutulmasını da henüz sağlayamamıştır.

İran'daki etnik grupların Pehleviler Dönemi'nden İran İslam Cumhuriyeti'ne uzanan süre zarfında, dil ve kültür gibi kimliğin alt bileşenlerine ilişkin toplumsal taleplerinin genellikle bir kısmının karşılandığı, bir kısmının aşamalı bir şekilde karşılanmak üzere Tahran yönetiminin gündeme alındığı, bir kısmının ise henüz tartışılmasının özellikle milliyetçi çevrelerce kabul edilebilir dahi olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın bundan sonraki bölümünde İran'daki iki ve çok dilliliğe değinildikten sonra ülke genelinde Farslardan sonra en büyük etnik grubu teşkil eden Türklerin dil konusundaki talepleri ele alınacaktır. Akabinde İran'da Azerbaycan Türkçesinin öğretimine ilişkin son durumun üzerinde durulacaktır.

1. İran'da İki ve Çok Dillilik

Değişen ve dönüşen sosyokültürel şartların doğal bir getirisi olarak ortaya çıkan iki veya çok dillilik, sosyolojik bir realite olarak birçok ülkede kendini göstermektedir. Birden çok dilin konuşulduğu ülkelerde, bireyler çeşitli sebeplerle sosyal hayatın belli aşamalarında farklı dilleri kullanmaktadır. Bu bağlamda iki dillilik, en basit tanımıyla bir bireyin veya toplumun en az iki dilin konuşuru ya da kullanır olmasıdır. Çok dillilik ise bireyin iki dilden fazla dili aktif olarak kullanmasıdır. Bir bireyin veya toplumun iki dilli olması belli sosyal şartları gerektirmektedir. Wei (2013: 4) iki veya çok dilliğin oluşması için toplumda farklı dillerin varlığını, bu dillerin birbiriyle temas geçmesini ve bireylerin ya da toplumların birden fazla dili yaşatma ve yönetme yeteneğine sahip olması gerektiğini ileri sürmekte, iki dilliliğin yanı sıra bölgesel iki dillilik ve yaygın çok dillilik kavramlarından bahsetmektedir. Bu noktadan hareketle İran, ülke nüfusunun neredeyse yarısının bölgesel iki dillilik göstermesi sebebiyle dikkate değer bir ülkedir.

Farsçanın yanında Azerbaycan Türkçesi, Arapça, Kürtçe, Ermenice, Beluçça gibi farklı köken ve ailelere mensup dillerin varlık göstermesi açısından da İran pek çok dilin konuşulduğu bir ülkedir. Bu bağlamda tartışmaya açık olmakla birlikte Ethnologue'un (2019) verileri fikir vermesi bakımından önemlidir. Ethnologue'un (İran Ülke Bilgisi, 2019) verilerine göre İran'da biri konuşuru tükenmiş olan toplam 80 dil bulunmaktadır. Söz konusu rakamın abartılı olduğu düşünülebilir. İlgili sitenin, yerel ağzları da dil olarak kabul ettiği bilinmektedir. Ancak gerçek olan İran sosyolojisinin doğal bir yansıması olarak ülke genelinde iki ve çok dillilik

özellikle sosyal hayatta kendini bariz bir şekilde göstermektedir. Öyle ki özel radyo istasyonu ve televizyon kanalı bulunmayan İran'da, radyo istasyonları ve televizyon kanallarında sırayla Türkçe,³ Kürtçe, Beluçça, Arapça vb. dillerde yayın yapılması ya da canlı müzik icra edilen bir eğlence mekânında bütün etnik grupların dillerinde sırayla şarkı söylenmesi, iki hatta çok dilliğinin İran'daki gündelik sosyal hayat içerisindeki yansımaları olarak sayılabilir. Nitekim Mukaddem (1388: 64) yapılan araştırmalarda ülke nüfusunun yarısının ana dilinin Farsça diğer yarısının ise Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Beluçça olmasından dolayı rahatlıkla İran'da iki dilliğinin genel geçer bir vaziyet olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda İran'daki iki dilli gruplar genel olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Türkler
- Kürtler
- Araplar
- Beluçlar
- Lorlar
- Gilekler
- Maziler
- Talişler
- Ermeniler

İran'daki iki dillilik, türdeş etnik grupların baskın olduğu özellikle sınır bölgelerindeki eyaletlerde bariz bir şekilde gözlemlense de başkent Tahran'ın durumu ülkedeki bütün etnik grupları bünyesinde barındırması bakımından dikkate değerdir. Her ne kadar başkent Tahran'da farklı dilleri konuşanlar göze çarpsa da ağırlıklı ola-

³ İran'da Türkçenin altı farklı diyalektinin konuşulduğu bilinmektedir. Bunlar; Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kaşkay Türkçesi, Halaç Türkçesi, Sungur Türkçesi ve Horasan Türkçesidir. Bu yönüyle İran sahası Türkoloji bilimi açısından zengin bir malzeme sunmaktadır.

rak Türkçe işitilmektedir. Nitekim Kafkasyalı (2009: 32) tarafından başkent nüfusunun yarısının Türklerden oluştuğu ileri sürülmektedir. Kaynağı belirtilmeyen bu iddia abartılı bulunmakla birlikte şehrin belli başlı mahallerinde Muharrem ayında matem merasimlerinin Azerbaycan Türkçesinde yapılması, gündelik hayatta Azerbaycan Türkçesi konuşurlarına oldukça sık tesadüf edilmesi veya Azerbaycan Türkçesindeki müziklerin her an bir dükkân veya arabadan duyulması göz önüne alındığında başkent Tahran'da Türklerin en kalabalık iki dilli grup olduğu gözlemlere dayanılarak öne sürülebilir.

İran'da iki dillilik, genellikle ana dilin başka bir deyişle ev/iletişim dilinin resmî dil yani eğitim diliyle farklılık arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Azerbaycan, Loristan, Beluçistan, Huzistan gibi eyaletlerde neredeyse eyalet genelinin tamamında yerel dil, kamu kurumları da dâhil olmak üzere gündelik hayatın her safhasında iletişim dili olarak kullanılmaktadır. Resmî dil Farsça ise yazışma/bürokrasi ve eğitim dili olarak yerel dillerle birlikte varlık göstermektedir. Bu durum eyalet genelindeki toplumda iki dilliğinin kaybolmamasını sağlamaktadır.

İran Türkleri arasında da iki dillilik oldukça net görülmektedir. Her ne kadar başkent Tahran'daki ailelerde ebeveynler, çocuklarla iletişimde Farsçayı yaygın bir şekilde tercih etse de Türk nüfusunun yoğun olduğu Erdebil, Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Zencan, Kazvin, Hemedan gibi eyaletlerde iki dillilik oldukça belirgindir. Bu bölgelerdeki çocukların sıralı ve geç iki dilli oldukları söylenebilir. Çünkü çocuklar çoğunlukla önce Türkçeyi öğrenmekte ve ana dillerini sağlam bir şekilde edindikten sonra okul döneminde Farsçayı da

öğrenmektedir. Bu durum özellikle şehir merkezi dışında kalan ilçe ve köylerde daha açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu bağlamda eğitim dilinin sonradan öğrenilmesinin eğitim sürecinde birçok sıkıntıyı beraberinde getirdiği ve öğrencilerin akademik başarılarının genellikle olumsuz etkilendiği ileri sürülmektedir (Başar, 2019: 104). Bu konuya değinen Cediri (1391: 6) Doğu Azerbaycan eyaletindeki çocuklarda sıralı iki dilliğin görüldüğünü, çocukların altı-yedi yaşlarında okula başladıklarında eğitim ve kültür açısından önemli bir rolü bulunan Farsçayı ikinci dil olarak öğrenmek zorunda olduklarını belirtmektedir. Ancak bunun stres, özgüven eksikliği okula karşı ilgisizlik gibi bazı olumsuz durumları beraberinde getirdiğini eklemektedir.

2. İran İslam Cumhuriyeti ve Azerbaycan Türkçesi

İran İslam Devrimi'ne giden süreçte aktif rol alan İran Türkleri, Devrim'den sonra özellikle kültürel haklar konusunda beklentiye girmiştir. Nitekim İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda ülkedeki farklı etnik grupların ana dilini öğrenme hakkının hukuken garanti altına alınması, İran Türklerinin kültürel haklara ilişkin beklentilerinin hayata geçirilmesine yasal zemin hazırlamıştır. Anayasanın bu konudaki 15. maddesi aşağıdaki gibidir:

İran toplumunun ortak dili ve resmî yazısı Farsçadır. Belge, yazışma, resmî metin ve ders kitapları bu dille kaleme alınmalıdır. Ancak etnik ve yerel dillerin basın-yayımda kullanımı ve söz konusu dillerin okullarda Farsçanın yanında öğretimi serbesttir (İran Anayasası, İran Parlamentosu Araştırmalar Merkezi, 2019).

Anayasanın kabulünden sonra İran'da Türk-

çe dergi, gazete ve kitapların çıktığı, Türkçe neşriyat yapan onlarca yayınevinin kurulduğu, Türk kültür ve edebiyatına ilişkin çalışmalar yürüten pek çok derneğin faaliyete başladığı görülmüştür. Tebriz, Erdebil, Urumiye, Zencan gibi şehirlerde teşkil etmiş kültür muhitlerinin etkisiyle gündün günden artan Türkçe neşriyat, ülkenin her yerine ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra başkent Tahran, Kum, Şiraz, Gürkan, Günbedkavus gibi şehirlerde de Türkçe neşriyat geleceği oluşmaya başlamıştır. Dahası İran İslam Devrimi'nden sonra İran'da basılan Türkçe neşriyat ve oluşan literatür ortalama bir kütüphaneyi dolduracak genişliğe ulaşmıştır. Denebilir ki İrşat ve Kültür Bakanlığının denetiminden geçebilen her yayın basılmakta hatta bazı Türkçe eserler, ofset baskı ve fotokopilerle dağıtılmaktadır. Ancak İran Türkü kültürel elitlerin Azerbaycan Türklerine ilişkin talepleri eser basım ve yayımıyla sınırlı değildir. Kültürel elitlerin talepleri zamanla toplumsal taleplere evirildiğinden bölge milletvekilleri tarafından da dillendirilmektedir. Bu konudaki talepler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Azerbaycan Türkçesinin resmî olarak tanınması
- Azerbaycan Türkçesine ilişkin araştırmalar yürütecek bir devlet kurumunun (Ferhengistan-ı Zeban) kurulması
- Devlet okullarında Azerbaycan Türkçesinin öğretiminin önünün açılması
- Azerbaycan Türkçesi Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması
- Azerbaycan Türkçesinde eğitim için gerekli alt yapı çalışmalarına başlanması
- Radyo ve televizyonda Azerbaycan Türkçesindeki yayın süresinin artırılması

Söz konusu taleplerin bir kısmına geçtiğimiz yıllarda cevap verilmiştir. Örneğin 2015 yılında Tebriz Üniversitesi bünyesinde Azerbaycan Türkçesi Dili ve Edebiyatı bölümü, uzun tartışmalar neticesinde açılmıştır. Fakat bölümün gerek öğretim programı gerekse de öğretim kadrosuna ilişkin tartışmalar kamuoyunu uzun süre meşgul etmiştir. Öncelikle böyle bir bölümün öğretim programında Türkoloji disiplinin ana kaynakları olarak dünyanın her yerinde kabul edilen Orhun Yazıtları, Dede Korkut Kitabı, Kutadgu Bilig, Atabetü'l Hakayık gibi tarihî kaynakların Azerbaycan Türkçesi Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim programına alınması Seyit Cevad Tabatabai gibi ülkenin önde gelen kültür adamları tarafından yanlış addedilmiştir. Dahası Fuzuli ve Bahtiyar Vahapzade gibi İran dışında yetişen Azerbaycan Edebiyatı şairlerinin eserlerinin de müfredata alınması eleştiri konusu olmuştur. Milliyetçi kültürel elitler, Azerbaycan Cumhuriyeti Edebiyatının Sovyet tesiri taşıması sebebiyle öğretim programına dâhil edilmemesi gerektiğini vurgulamışlar başka bir deyişle ders içeriklerinin yalnızca İran Azerbaycanı'nda teşekkül eden edebî birikimle sınırlı olması gerektiğini savunmuşlardır. Söz konusu bölümün ders içeriklerinin Tebriz Üniversitesinin sitesinde ilan edilmemesi,⁴ bölümdeki bazı akademisyenlerin uzmanlığının ise Fars Dili ve Edebiyatı olması bölüm hakkında akıllarda soru işareti uyandırmıştır.

Bunun yanı sıra 2016 yılında Zencan Eyaleti Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü iş birliğinde altı yıllık ilkokullara yönelik Azerbaycan Türkçesi dersleri için Ana Dili başlıklı bir ders kitabı⁵ hazırlanmıştır. Söz konusu kitap Zencan'da

⁴ Tebriz Üniversitesinin ilgili sayfasında yalnızca Bölüm Başkanı bilgileri yer almaktadır. Bkz: <https://tinyurl.com/y4jh5800>

⁵ Adı geçen ders kitabı şu linkten temin edilebilir: <https://tinyurl.com/y23ef99j>

Azerbaycan Türkçesinin ilkokullarda müfredata gireceğini akla getirmişse de uygulamaya ilişkin herhangi bir adım atılmamıştır. Son olarak geçtiğimiz günlerde Doğu Azerbaycan Eyaleti Eğitim Öğretim Genel Müdürü Cafer Paşayi, 2019 Güz Dönemi'nde eyaletteki okullarda haftalık iki, yıllık ise 60 saat olmak koşuluyla ilkokullarda Azerbaycan Türkçesinin öğretimine pilot uygulamayla başlanacağını duyurmuştur (Asr-ı İran Haber Sitesi, 2019). Lakin uygulamanın kapsamına ilişkin ayrıntılar henüz net değildir.

Bakanlığın bu uygulamasıyla bölge halkının beklentilerinin karşılanıp karşılanmayacağı önümüzdeki günlerde belli olacaktır. Ancak okullarda ana dili öğretimi bütün etnik gruplar tarafından dillendirilen bir talep olmasına karşın ilk etapta Türklere yönelik uygulamaların başlaması dikkat çekicidir. Zira İran Türkleri ülkedeki etnik gruplar içerisinde Farslardan sonra en kalabalık topluluğu teşkil etmektedir. Kesin bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte İranlı devlet adamları dahi İran Türklerinin ülke nüfusunun yaklaşık üçte birini teşkil ettiğini söylemektedir.⁶ Bunun yanı sıra Türkler İran'daki etnik gruplar içerisinde müesses nizama en yakın gruptur. Bu sebeple İran'ın Amerikan ambargolarının günden güne sıkılaştığı ve ülkeyi ekonomik bir çöküşe sürüklediği bu günlerde Azerbaycan Türkçesinin ilkokullarda öğretiminin başlaması dikkat çekicidir. Anlaşılan ekonomik açıdan bir bunalım süreci geçiren İran, ülkedeki kırılmalı etnik yapıyı hareketi geçirmek isteyebilecek Amerika-İsrail-Suudi Arabistan cephesine İran içerisinde alan açmak niyetindedir. Bu nedenle Tahran yönetimi önümüzdeki günlerde beklenmedik bir şekilde

kapsamlı bir "Türk Açılımına" giderse şaşırılmak gerekir.

Azerbaycan Türkçesine ilişkin diğer talepler konusunda somut adımlar henüz atılmamıştır. Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 2013 yılındaki seçim kampanyasında Azerbaycan Türkçesine ilişkin araştırmalar yürütecek bir devlet kurumunun kurulacağına ilişkin söz vermesinin yanı sıra Aralık 2015'te açıkladığı "Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nin" 101. maddesinde "vatandaşların yerel dil ve lehçeleri edinme, öğrenme ve kullanma hakkı bulunmaktadır" (Vatandaşlık Hakları Bildirgesi, 2019) ibaresine yer vermiştir. Ancak özeld Azerbaycan Türkçesinin genelde ise etnik dillerin öğretimi İran'da millî güvenlik ekseninde tartışıldığından meseleyi "toplumsal taleplerin giderilmesi" şeklinde düşünmek konuyu basite indirgeyecektir. Zira mesele millî güvenlik perspektifinden ele alındığından, İran'da hükümetin yanı sıra farklı güç odakları konu üzerinde etkili olabilmektedir.

3. Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi Meselesi

Golabi vd. (1391) tarafından yapılan "İki Dilliliğin Toplumsal Kimlik Edinimine Etkisinin İncelenmesi" başlıklı Tebriz Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen uygulamalı bir araştırmada, iki dilli Tebriz Üniversitesi öğrencilerinin %84,4'ünde yüksek derecede Türk kimliği algısı tespit edilmiştir. Bu ise araştırmacılar tarafından Tebriz Üniversitesinde okuyan öğrencilerin çoğunlukla bölge halkından oluşmasına bağlanmıştır. Çalışma sonuçları göz önüne alındığında İran Türklerinde dilin, kimliği veyahut kimlik algısını doğrudan belirleyen bir etken olduğu ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle dil İran Türklerinde kimlik açısından

⁶ Dönemin İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî'nin Ocak 2012'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette İran'ın nüfusunun %40'ını Türklerin oluşturduğunu belirtmesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Bkz. <https://tinyurl.com/v6ymzp9k>

belirleyici faktörlerden biridir. Dilin bu belirleyici rolünün İran’da diğer etnik gruplar içinde az çok geçerli olduğu söylenebilir. Çok dilli/kültürlü (kimlikli) bir ülke görünümü arz eden İran’da kimlik tartışmaları ise hassas konuların başında gelmektedir.

Ana dili eğitimi, ana dilde eğitim veya iki dilli eğitim konuları esasen pedagojik meseleler olsa da etnik çeşitliliğin fazla olduğu İran gibi ülkelerde, ülkede üst kimliğe zarar verebileceği ve gelecek nesillerin üst kimlik yerine alt kimliği benimseyebileceği endişesiyle siyasi bir meseleye dönüşmektedir. Nitekim İran’da Azerbaycan Türkçesinin okullarda öğretimine muhalefet edenlerin ortak noktasının üst kimlik olan “İranlılığa” kamusal alanda ana dili eğitiminin zarar vereceği düşüncesidir. Zira İranlılık kimliğinin en önemli bileşeni Farsçadır. Onlara göre Farsça aynı zamanda bütün İranlıları birbirine kenetleyen en önemli bağıdır. Bu yönüyle ülkenin varlığı ve birliğini teminat altında alan unsurlardan biridir. Tarihî süreç içerisinde İranlılık bilincinin korunması ve günümüze aktarılması Farsçanın özellikle Arapça karşısında korunmasıyla mümkün olmuştur. Dolayısıyla Farsça İran açısından resmî yazışma dili olmanın ötesinde İran’ın gerek siyasi gerekse de kültürel bütünlüğünün garantisidir. Bu doğrultuda İran’da ana dili eğitimine muhalefet edenler aşağıdaki gibi üç gruba ayrılabilir: (BBC Farsça, 2019)

- Farsça dışında herhangi bir ana dilde eğitim veya kültür faaliyetleri yürütülmesine karşı çıkan milliyetçiler
- Ana dilde eğitimin üniversite ve okullarda seçmeli birkaç kredilik dersle sınırlı olmak koşuluyla serbest olabileceğini düşünen ılımlılar

- Ana dilin yalnızca eğitimin ilk kademesinde resmî dilin çocuk tarafından hızlı bir şekilde kavranması adına kullanılabilirliğini savunan eğitimciler.

İran’da ana dilde öğretim ve eğitime yönelik talepler konusunda en aktif grup Türklerdir. İran Türkleri zaman zaman milletvekili ve devlet adamı olmak üzere üst düzey makamlardan yetkililerin ağzından taleplerini dile getirmektedir. Ancak çok dilli bir ülke özelliği gösteren İran’da yalnızca Azerbaycan Türkçesinin öğretimine ilişkin düzenlemeler yapılması diğer etnik gruplarda rahatsızlık yaratacağı ortadadır. Bütün etnik grupların dillerinin okullarda öğretimine yapılması ise kısa vadede İran açısından zordur. Hem gerekli alt yapı çalışmalarının (öğretim programı, ders materyali, öğretmen, derslik, ölçme-değerlendirme araçları) tamamlanması zaman alacaktır hem de henüz İranlı siyasi elitler, böyle bir uygulamaya ülkenin bu aşamada hazır olmadığını düşünmektedir.

Sonuç

Senendeç’te Kürt Dili ve Edebiyatı bölümünün Tebriz’de Azerbaycan Dili ve Edebiyatı bölümünden önce kurulmasının İran Türklerinde yarattığı hayal kırıklığı, Azerbaycan Türkçesine ilişkin taleplerin daha yüksek sesle dillendirilmesine kapı aralamıştır. Öyle ki 23 Şubat Dünya Ana Dili Günü İran’daki etnik gruplar arasında en çok Türkler tarafından anılır olmuş, gençler arasında Türkçe hassasiyeti yükselmiş, stadyumlar Azerbaycan Türkçesine ilişkin sloganların yükseldiği platformlara dönüşmüştür. Lakin hâlihazırda İran’da daha yeni ilkokullarda iki kredilik dersler açılmışken ana dilde eğitim veya eğitimin iki dilli yapılandırılması

İran'da Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi

tartışma konusu bile değildir. Zira Farsça dışında herhangi bir dilde eğitimin ülkenin milli kimliğini zayıflatacağını, etnik sınıflar arası ayrışmayı tetikleyeceğini ve ülkede sosyal bir çözümlere yaratacağını düşünen siyasi elitlerin milli güvenlik eksenli bakış açısı henüz bu meselede ülkedeki yaygın kanaati teşkil etmektedir. İran Devrim Rehberi Ali Hamenei'nin bir yandan ailelerin çocuklarına ana dillerini öğretmesini teşvik ederken diğer yandan Farsçanın gündene özellikle televizyon ve sanal ortamda yozlaştığından şikâyet etmesi manidardır. Bu noktadan hareketle devletin üst yönetiminde ana dilini öğrenme/kullanma konusunda bir kompleks olmadığı ancak Farsçanın ülkedeki statüsünü değiştirecek herhangi bir uygulamaya da sıcak bakılmadığı anlaşılabilir. Zaten Azerbaycan Türkçesi başta başkent Tahran olmak üzere İran Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerde iletişim/kültür/sanat dili olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Fakat Azerbaycan Türkçesinin resmî olarak tanınması ve bu dilde eğitimin

başlanmasına yönelik taleplerin kısa vadede İran'da karşılanmayacağı görülmektedir. Ancak İran'ın dış politikada zora girmesi durumunda özellikle İran Türklerini içeride müesses nizamla duygusal bağlarını kuvvetlendirmek adına bir kültürel açılım süreci başlatması sürpriz olmayacaktır.

Şüphesiz ki Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin göreve gelmesinden yedi yıl sonra üniversite ve okullarda ana dili öğretimine ilişkin somut adımlar atılması ve bu meselenin bir tabu olmaktan çıkması önemli bir gelişmedir. Ne var ki toplumsal taleplerin büyük bir kısmı karşılanamadığı gibi bu konuya ilişkin ciddi sınırlamalar devam etmektedir. Bu sınırlamalardan Azerbaycan Türkçesinin de payına düşeni alması kaçınılmazdır. Mevcut kazanımlarla beklentiler arasındaki uçurumun İran'da hükümet ile müesses nizam arasındaki görüş farklılığından kaynaklandığı söylenebilir.

Kaynaklar

- İcra-yı Tarhı Amuzeşi Zebanı Torki-Azeri der Berhi Medarisi Azerbaycanı Şarki ez Mihr Mah, Asr-ı İran Haber Sitesi. <https://tinyurl.com/y4r73xfd> Erişim Tarihi 03 Eylül 2019.
- Başar, U. (2019). İran'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cediri, H. (1391). Erzyabi-yı Behregiri ez Zeban-ı Evvel beray Kahiş-i Müşkilat-ı Amuzeş-i Farsi der Mekati-i İptidai. (Yüksek Lisans Tezi). Tahran: Daneşgahı Allameh Tabatabai.
- Golabi, F. vd. (1391). Berresi-yi Tesiri Do Zebanegi ber Kesbi Hüviyet-i İçtimai. Mecelle-yi Daniş-i Siyasi ve Beynelmilli, (4), 67-82.
- İran Anayasası, İran Parlamentosu Araştırmalar Merkezi. <https://tinyurl.com/y3nrsoaz> Erişim Tarihi 02 Nisan 2019.
- İran Ülke Bilgisi. <https://www.ethnologue.com/country/IR> Erişim Tarihi 30 Ağustos 2019.
- Kafkasyalı, A. (2009). İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Mukaddem, S. P. A. (1388). Berresi-yi Ertebat- Sahteha-yi Eşte-kaki ve Redeşenasi Zebani der Pedide-yi Dozebanegi. Faslname-yi Zeban ve Edeb-i Parsi, (44), 63- 81.
- Nameyi 1880 Daneşçuye Tork be Ruhani: be Vadeyi Tedrisi Zebanı Maderi Amel Konid, BBC Farsça. <https://tinyurl.com/y3svobpb> Erişim Tarihi 01 Eylül 2019.
- Vatandaşlık Hakları Bildirgesi. <https://tinyurl.com/yypwufm8> Erişim Tarihi: 04.09.2019.
- Wei, L. (2013). The Bilingual and Multilingual Community, The Handbook of Bilingualism and Multilingualism (2. Baskı), (Tej K. Bhatia ve William C. Ritchie, Ed.). USA: Blackwell Publishing.

İran Araştırmaları Merkezi

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İran Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İran ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Ortadoğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İran ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İran ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İran iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İran'da, Ortadoğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İran Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye

Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04

e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"